

II. Softwarové inženýrství

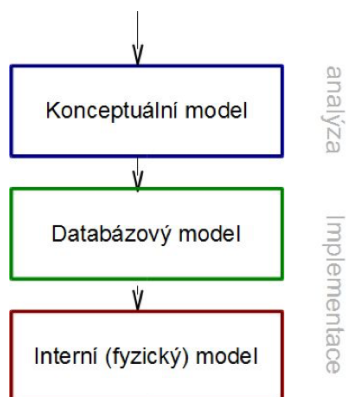
Update: 5. května 2018

Obsah

1	Modelování databázových systémů, konceptuální modelování, datová analýza, funkční analýza; nástroje a modely.	2
2	Relační datový model, SQL; funkční závislosti, dekompozice a normální formy.	6
3	Transakce, zotavení, log, ACID, operace COMMIT a ROLLBACK; problémy souběhu, řízení souběhu: zamykání, úroveň izolace v SQL.	14
4	Procedurální rozšíření SQL, PL/SQL, T-SQL, trigger, funkce, procedury, kurzory, hromadné operace.	21
5	Základní fyzická implementace databázových systémů: tabulky a indexy; plán vykonávání dotazů.	26
6	Objektově-relační datový model a XML datový model: principy, dotazovací jazyky.	27
7	Datová vrstva informačního systému; existující API, rámce a implementace, bezpečnost; objektově-relační mapování.	28
8	Distribuované SŘBD, fragmentace a replikace.	29

1 Modelování databázových systémů, konceptuální modelování, datová analýza, funkční analýza; nástroje a modely.

1.1 Modelování databázových systémů

Databázový systém můžeme modelovat **třemi datovými modely**. Ve fázi analýzy se používá **konceptuální model**, který modeluje realitu na logickou úroveň databáze. Konceptuální model je výsledkem datové analýzy a je **nezávislý na konkrétní implementaci**.

V implementační fázi si pak pomáháme **databázovými modely**, kde modelujeme vazby a vztahy (realitu) na konkrétní tabulky (obecně SŘBD). Databázový model můžeme dále dělit na **relační** a **síťový** model. **Fyzickým uložením dat** na paměťové médium se zabývá **interní model**.

1.1.1 Základní pojmy

- **Entita** – objekt reálného světa.
- **Atribut** – vlastnost entity (možné hodnoty jsou označeny jako doména atributu).
- **Entitní typ** – množina entit se stejnými atributy.
- **Vztah** – vztah mezi **dvěma entitními** typy.
- **Kardinalita vztahu** – dělení vztahů podle počtu entit vstupujících do vztahu – 1:1, 1:N, M:N.

1.2 Datová analýza a konceptuální model

Datová analýza **zkoumá objekty reálného světa, jejich vlastnosti a vztahy**. Zabývá se strukturou obsahové části systému (**strukturou databáze**). Výsledkem datové analýzy je **konceptuální model**. V rámci datové analýzy zpracováváme zadání (specifikaci požadavků na IS):

- podtrhneme **podstatná jména** = identifikujeme **objekty**,
- podtrhneme **slovesa** = identifikujeme **vazby** mezi objekty,

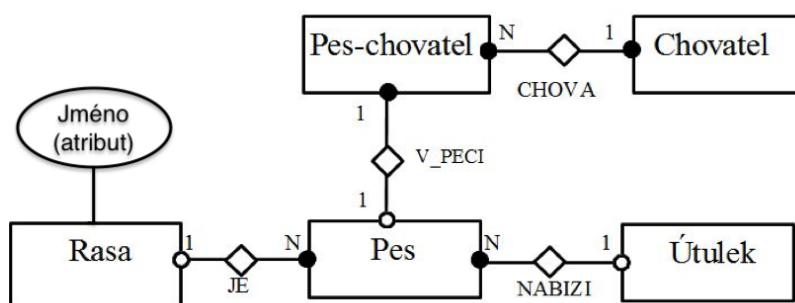
- najdeme **vlastnosti** a **stavy** nalezených objektu = identifikujeme **atributy**.

Z takto získaných informací sestavíme konceptuální model. **Konceptuální model** je jednoduchý **popis entit a jejich vzájemných vztahů**. Jedná se o jakýsi prvotní jednoduchý návrh námi vytvářené databáze. Je kladen důraz na zobrazení všech entit, jejich vztahů a je **nezávislý** na SŘBD. Skládá z:

- **ER Diagram**, lineární zápis **entit**, lineární zápis **vztahů**, **datový slovník**, popis dalších IO (**integritních omezení**).

1.2.1 ER (Entity-Relationship) Diagram

Grafické znázornění **konceptuálního modelu** (objektů a vztahů mezi nimi). Může mít několik podob v závislosti na používaném prostředí a detailnosti s jakou jej potřebujeme vypracovat. **Atributy** mohou být v grafu znázorněny **ovály** spojenými s **objekty (obdélníky)**, **vazba 1:N** může být znázorněna „hráběmi“ místo N, či celý diagram se může podobat třídovému diagramu s atributy vepsanými do objektu.

1.2.2 Lineární zápis entit a vztahů

Lineárním zápisem **popisujeme objekty**, jejich vlastnosti a vztahy **z pohledu implementačního**. Lineárním zápisem entit jsou v podstatě definovány **tabulky a jejich atributy** včetně **primárních** a *cizích klíčů*.

- Příklad lineárního zápisu entity: Pes (IDPes, jmeno, pohlavi, vek, CRasa, *ID*Utulek).
- Příklad lineárního zápisu vztahů: NABIZI (Útulek, Pes) 1:N.

1.2.3 Datový slovník

Podrobný rozpis jednotlivých atributů. Tabulka obsahuje typ atributů, velikost, integritní omezení, atd.

Integritní omezení obsahují další specifikace atributů, které nejsou dány typem a délkou. Nejčastěji se týkají formátu atributu (podmínka v jakém má být formátu) – např.: login se skládá z třech čísel a třech písmen, nebo rodné číslo je složeno z data narození, apod.

Další integritní omezení – konceptuální schéma obsahuje také soupis dalších IO, které se týkají entit (tabulek) a vazeb mezi nimi. Může jít například o omezení vícenásobné vazby, vyjádření hierarchie mezi entitama, apod.

Pes	Typ	Délka	Klíč	NOT NULL	IO
IDPes	int	8	primarni	ano	pravidla pro tvar čípkového čísla
jmeno	varchar	50			
vek	int	2			
CRasa	int	2	sekundarni		

Tabulka 1: Datový slovník pro tabulku Pes.

1.3 Funkční analýza

Zatímco datová analýza se zabývá strukturou obsahové části systému (strukturou databáze), **funkční analýza řeší funkce systému**. Funkční analýza tedy vyhodnocuje manipulaci s daty v systému. Skrze **DFD** (Data Flow Diagramy) **analyzuje toky dat, základní funkce systému a aktéry**, kteří se systémem pracují. Výstupem jsou pak **minispecifikace** – podrobné analýzy elementárních funkcí systému.

Cílem je popsat vytvářený systém jako „černou skříňku“, definovat její **vnější chování** a strukturalizovat **okolí systému**, které se systémem komunikuje. **Popsat všechny funkce, které se budou s daty provádět.**

Otázky na požadavky

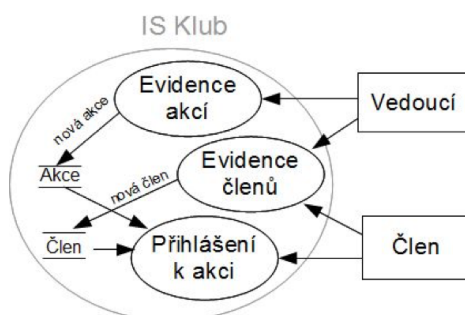
- **PROČ** nový systém.
- **ČEMU** má sloužit.
- **KDO** s ním pracuje - běžně, příležitostně, pravidelně zřídka.
- **VSTUPY** – objekty, atributy
- **VÝSTUPY** – výstupní sestavy, požadované informace
- **FUNKCE** – jaké výpočty, odvozování, výběry, třídění, ...
- **Vazby na OKOLÍ systému** – odkud data a kam.

Nefunkční požadavky

- Požadavky na **výsledný program**.
- **Vnější požadavky**: ostatní nefunkční implementační požadavky, použití **standardů**, **cenová omezení**, **časové požadavky**.

1.3.1 Diagram datových toků (DFD)

DFD je grafický nástroj pro **modelování funkcí a vztahů v systému**. Znáznorňuje nejen procesy (funkce) a datové toky, ke kterým v systému dochází, ale definuje také hlavní aktéry a jejich omezení nad systémem. DFD diagram obsahuje tyto prvky: **aktér** (obdélník mimo systém), **proces** (kruh uvnitř systému), **datové toky** (šipky) a **paměť** (viz. obr. Akce a Člen).

DFD diagramy lze zakreslit v různých úrovních. Např. proces Evidence akcí na obrázku lze dále rozkreslit dalším DFD, obsahující procesy vytvoření a editace akce. DFD nejvyšší úrovně se nazývá **kontextový diagram**. Znáznorňuje pouze práci aktérů se systémem jako celkem. Systém v kontextovém diagramu vystupuje jako černá skříňka a v diagramu tedy nejsou použity prvky procesu a paměti. **Hlavní znaky DFD:**

- Má několik úrovní podrobnosti.
- Definuje **hranici systému**.
- Definuje **všechny akce**, které mezi systémem a jeho okolím probíhají.

1.3.2 Minispecifikace = algoritmy elementárních funkcí

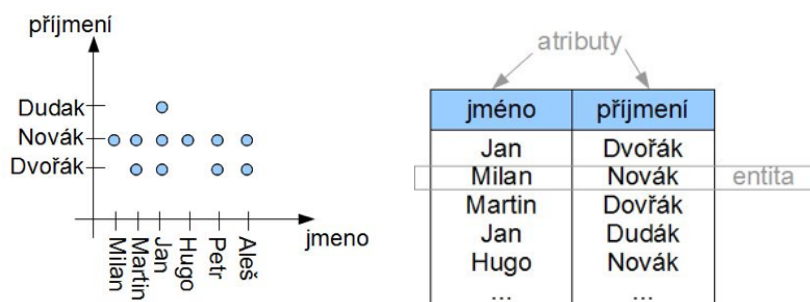
- Popisuje logiku každé z funkcí **poslední úrovně DFD**.
- Každému **elementárnímu (nerozložitelnému) procesu** z poslední úrovně DFD odpovídá **jedna minispecifikace**.
- Popisuje postup, jak jsou **vstupní data transformována na výstupní**.
- Popisuje, co **funkce znamená**, ne jak se to spočítá.
- Používá se **přirozený jazyk** s omezeným množstvím jasně definovaných pojmů, aby byla **srozumitelná** jak pro analytika, tak i uživatele a programátorovi.

```
IF všechny výrobky v objednávce jsou rezervovány,  
THEN pošli objednávku k dalšímu zpracování oddělení prodeje.  
OTHERWISE,  
  FOR EVERY nezarezerovaný výrobek v objednávce DO:  
    Zkus najít volný výrobek a rezervuj ho.  
    IF výrobek není na skladě,  
    THEN informuj správce.
```

2 Relační datový model, SQL; funkční závislosti, dekompozice a normální formy.

2.1 Relační datový model

Relační datový model představuje **způsob uchování dat v tabulkách**. Relační se mu říká proto, jelikož tabulka je definována přes Relaci.

Obrázek 1: Tabulka s dvěma atributy jako relace (vlevo), relace zobrazena tabulkou (vpravo).

Relace je tabulka definována jako **podmnožina kartézského součinu domén**. Relace na obrázku je tedy podmnožina kartézského součinu množin $\{\text{Dudak, Novák, Dvořák}\} \times \{\text{Milan, Martin, Jan, ..., Aleš}\}$.

Na rozdíl od matematické relace se ta databázová **mění v čase** (přidáváním a odebíráním prvků relace). Kromě základních **množinových operací** se u databázové relace setkáme s operací **selekce** – výběr řádků a **projekce** – výběr sloupců.

- **Doména** je množina všech hodnot, kterých může daný atribut nabývat (obor hodnot atributu). V praxi je doména dána **integritním omezením** (IO). Doména atributu Příjmení z obrázků je množina $\{\text{Dudak, Novák, Dvořák}\}$.
- **Atribut** je vlastnost entity (z pohledu tabulky jde o sloupec).
- **Relační schéma** můžeme chápat jako strukturu tabulky (atributy a domény). Relační schéma R je výraz tvaru $R(A, f)$, kde R je jméno schématu, $A = A_1, A_2, \dots, A_n$ je **konečná množina jmen atributů**, f je zobrazení přiřazující každému jménu atributu A_i neprázdnou množinu (obor hodnot atributu), kterou nazýváme **doménou atributu** D_i , tedy $f(A_i) = D_i$.

Příklad pro tabulku (relaci) Učitel

- **Atributy:** ID, jméno, příjmení, funkce, kancelář.
- **Domény:**
 - D_1 – tři písmena z příjmení, tři cifry pořadového čísla,
 - D_2 – kalendář jmen,

- D3 – množina příjmení,
- D4 – množina funkcí (asistent, vědec, učitel,...),
- D5 – A101, A102, ... A160.

- **Relační schéma:** Učitel (ID, jméno, příjmení, funkce, kancelář).
- **Relace:** Učitel = {(nov001, lukas , novak , vědec, A135),
(kom123, jan, komensky, učitel, A111), ...}

2.1.1 Základní úlohy relačního modelu:

1. Návrh „správné“ struktury databáze bez redundancí – funkční závislosti, normální formy.
2. Vyhledávání informací z databáze – (dotazovací) relační jazyky.

2.1.2 Vlastnosti relačního datového modelu

Z definice relace vyplývají tyto jejich tabulkové vlastnosti:

- **Homogenita** (stejnorodost) sloupců (prvky domény).
- Každý údaj (hodnota atributu ve sloupci) je **atomickou položkou**.
- Na **pořadí** řádků a sloupců **nezáleží** (jsou to množiny prvků/atributů).
- Každý řádek tabulky je **jednoznačně identifikovatelný** hodnotami jednoho nebo několika atributů (primárního klíče).

2.1.3 Vazby relačního modelu

Obecně se vazby v relačním modelu realizují pomocí další relace (tabulky). Jedná se o tzv. **vazební tabulku**. Ta obsahuje ty atributy relací (tabulek, které se vazby účastní), které jednoznačně identifikují jejich entity – primární klíče. Obsahuje-li tabulka atribut, který slouží jako primární klíč v jiné tabulce, pak obsahuje cizí klíč. Vazební tabulka tedy obsahuje cizí klíče. Příklad vazby M:N:

Učitel			Učí		Předmět	
idu	jméno	příjmení	idu	cp	cp	nazev
dvo01	Jan	Dvořák	dvo01	3	1	matematika
kov01	Marie	Kovářová	dvo01	1	2	anglický j.
kov02	Martin	Kovadlina	kov01	2	3	fyzika
chy01	Jana	Chtrá	chy01	1	4	biologie
mal01	Libuše	Malinová	mal01	5	5	český j.

2.2 SQL (Structured Query Language)

SQL (Structured Query Language) je **relační jazyk založen na predikátovém kalkulu**. Na rozdíl od jazyků založených na relační algebře, kde se dotaz zadává algoritmem, tyto jazyky se soustředí na to **co se má hledat**, ne jak.

- Standardizovaný **strukturovaný dotazovací jazyk**, který je používán pro práci s daty v **relačních databázích**. (DQL - Data Query Language).
- Navržen IBM jako **dotazovací jazyk** (původní název Sequel).
- Základem je **n-ticový relační kalkul**.
- Standardy podporuje prakticky každá relační databáze, ale obvykle nejsou implementovány vždy **všechny požadavky normy**.
- Obsahuje i příkazy pro **vytvoření** a **modifikace** tabulek, pro **ukládání**, **modifikaci** a **rušení** dat v databázi a řadu dalších příkazů.
- **Příklad:** `CREATE TABLE Drazitel (jmeno CHAR(20), adresa CHAR(30), aukce NUMBER(4), zisk NUMBER(4)); INSERT INTO clovek VALUES('nj001', 'Jan', 'Novotný', '777111222');`
`SELECT telefon FROM clovek WHERE prijmeni = "Novotný";`

2.2.1 Příkazy SQL

- **Vytváření** a **modifikace** relačního schematu (tabulek, databází) - CREATE, ALTER (MODIFY, ADD, DROP), DROP = vytvoř, uprav, smaž.
- **Modifikací** dat - INSERT, UPDATE, DELETE = vlož, uprav, smaž.
- **Vyhledávání** v relacích - SELECT, ORDER BY, GROUP BY, JOIN = vyhledej, seřaď, shlukuj, spoj.
- **Transakce** - COMMIT, ROLBACK = úspěšně provedená transakce, save-point uvnitř transakce ke kterému se dá vrátit byla-li transakce přerušena.
- Další, pro podmínky, logické operatory,... (WHERE, LIKE, BETWEEN, IN, IS NULL, DISTINCT/UNIQUE, JOIN, INNER JOIN, OUTER JOIN, EXISTS, HAVING, COUNT, VIEW, INDEX,...).

2.3 Relační jazyky

Jazyky pro formulaci požadavků na výběr dat z relační databáze (dotazovací jazyky) se dělí do dvou skupin:

- **Jazyky založené na relační algebře**, kde jsou výběrové požadavky vyjádřeny jako posloupnost speciálních operací prováděných nad daty. Dotaz je tedy **zadán algoritmem**, jak vyhledat požadované informace.

- **Jazyky založené na predikátovém kalkulu**, které požadavky na výběr zadávají jako predikát charakterizující **vybranou relaci**. Je úlohou překladače jazyka nalézt odpovídající algoritmus. Tyto jazyky se dále dělí na
 - **n-ticové** relační kalkuly,
 - **doménové** relační kalkuly.

2.4 Relační algebra

Relační algebra je velmi silný **dotazovací jazyk** vysoké úrovně. Nepracuje s jednotlivými entitami relací, ale s **celými relacemi**. Operátory relační algebry se aplikují na relace, výsledkem jsou opět relace. Protože relace jsou množiny, přirozenými prostředky pro manipulaci s relacemi budou množinové operace.

I když relační algebra v této podobě **není vždy implementována v jazycích SŘBD**, je její zvládnutí nutnou podmínkou pro správnost manipulací s relacemi. I složitější dotazy jazyka SQL, který je deskriptivním dotazovacím jazykem, mohou být bez zkušeností s relační algebrou problematické.

2.4.1 Základní operace relační algebry

Jsou dány relace **R** a **S**. **Množinové operace:**

- **Sjednocení** relací téhož stupně: $R \cup S = \{x | x \in R \vee x \in S\}$
- **Průnik** relací: $R \cap S = \{x | x \in R \wedge x \in S\}$
- **Rozdíl** relací: $R - S = \{x | x \in R \wedge x \notin S\}$
- **Kartézský součin** relace R stupně m a relace S stupně n: $R \times S = \{rs | r \in R \wedge s \in S\}$, kde $rs = \{r1, \dots, rm, s1, \dots, sn\}$

Další relační operace:

- **Projekce** (výběr sloupců) relace R, jedná se o unární operaci $\Pi_{\mathbf{X}}(R)$, kde **X** je množina názvů atributů.
- **Selekce** (výběr řádků) z relace R podle podmínky P. Selekcce je unární relační operace $\sigma_{\varphi(\mathbf{X})}(R)$, kde R je relace, $\varphi(\mathbf{X})$ predikátová formule hovořící o jednotlivých prvcích a jejich příslušnosti do relací.
- **Spojení** relací R s atributy A a S s atributy B (join). Značí se $R \bowtie S$, výsledkem je množina všech kombinací prvků relace **R** a **S**. Takto definovaný join se nazývá Přirozené spojení (natural join). Existují i další (outer, inner, left, right ...).

2.5 N-ticový relační kalkul

- Dr. Codd definoval n-ticový relační kalkul pro RDM jazyk matematické logiky - predikátový počet je využit pro výběr informací z relační databáze.

- Název odvozen z oboru hodnot jeho proměnných - **relace je množina prvků = n-tic**.
- Je **základem pro jazyk typu SQL**.
- Syntaxe je **přizpůsobena** programovacímu jazyku: **matematické vyjádření** $\{x|F(x)\}$ nahradíme zápisem **x WHERE F(x)**
 - Kde x je proměnná pro hledané n-tice (struktura relace).
 - F(x) je **podmínka**, kterou má x splňovat (výběr prvků relace).

2.5.1 Definice

Výraz n-ticového relačního kalkulu je výraz tvaru **x WHERE F(x)**, kde x je jediná volná proměnná ve formuli F. Základní operace relační algebry se dají vyjádřit pomocí výrazů n-ticového relačního kalkulu, tedy n-ticový relační kalkul je relačně úplný.

Platí:	$R \cup S$	$\Rightarrow x \text{ WHERE } R(x) \text{ OR } S(x)$
	$R \cap S$	$\Rightarrow x \text{ WHERE } R(x) \text{ AND } S(x)$
	$R - S$	$\Rightarrow x \text{ WHERE } R(x) \text{ AND NOT } S(x)$
	$R \times S$	$\Rightarrow x, y \text{ WHERE } R(x) \text{ AND } S(y)$
	$R[a_1, a_2, \dots, a_k]$	$\Rightarrow x.a_1, x.a_2, \dots, x.a_k \text{ WHERE } R(x)$
	$R(P)$	$\Rightarrow x \text{ WHERE } R(x) \text{ AND } P$
	$R[A*B]S$	$\Rightarrow x, y \text{ WHERE } R(x) \text{ AND } S(y) \text{ AND } x.A * y.B$

2.6 Funkční závislost

Funkční závislost je v databázi **vztah mezi atributy** takový, že máme-li atribut Y je funkčně závislý na atributu X píšeme $X \rightarrow Y$, pak se **nemůže stát**, aby **dva řádky mající stejnou hodnotu atributu X** měly **různou hodnotu Y**. Je-li Y, X říkáme, že závislost $X \rightarrow Y$ je **triviální**.

- FZ je definována **mezi dvěma podmnožinami atributů** v rámci jednoho schématu relace. Jde o vztah mezi atributy, nikoliv mezi entitami.
- FZ je definována na **základě všech možných aktuálních relací**, není tedy možné soudit na funkční závislost z vlastností jediné relace. Tak můžeme poznat jen neplatnost funkční závislosti.
- FZ jsou **tvrzení o reálném světě**, o významu atributů nebo **vztahů mezi entitami**, je nutné realitu brát v úvahu při návrhu schématu databáze.

Příklad: Atribut '*datum narození*' je funkčně závislý na atributu '*rodné číslo*' (nemůže se stát, že u záznamů se stejnými rodnými čísly bude různé datum narození).

Pomocí funkčních závislostí můžeme **automaticky navrhnout schéma databáze** a předejít problémům jako je **redundance**, **nekonzistence databáze**, zablokování při vkládání záznamů, apod.

2.7 Armstrongovy axiomy

K určení **klíče schématu** a logických implikací množiny závislostí potřebujeme **nalézt uzávěr F^+** , nebo určit, zda daná závislost $X \rightarrow Y$ je prvkem F^+ . K tomu existují pravidla zvaná Armstrongovy axiomy. Jsou **úplná** (dovolují odvodit z dané množiny závislostí F všechny závislosti patřící do F^+) a **bezesporná** (dovolují z F odvodit pouze závislosti patřící do F^+).

- **Reflexivita** – je-li $Y \subset X \subset A$, pak $X \rightarrow Y$
- **Tranzitivita** – pokud je $X \rightarrow Y$ a $Y \rightarrow Z$, pak $X \rightarrow Z$
- **Pseudotranzitivita** – pokud je $X \rightarrow Y$ a $WY \rightarrow Z$, pak $XW \rightarrow Z$
- **Sjednocení** – pokud je $X \rightarrow Y$ a $X \rightarrow Z$, pak $X \rightarrow YZ$
- **Dekompozice** – pokud je $X \rightarrow YZ$, pak $X \rightarrow Y$ a $X \rightarrow Z$
- **Rozšíření** – pokud je $X \rightarrow Y$ a $Z \subset A$, pak $XZ \rightarrow YZ$
- **Zúžení** – pokud je $X \rightarrow Y$ a $Z \subset Y$, pak $X \rightarrow Z$

Závislost, která má na pravé straně pouze jeden atribut, nazýváme **elementární**.

2.7.1 Určení klíče pomoci funkčních závislostí

Ze zadání jsme určili atributy $A = \{\text{učitel, jméno, příjmení, email, předmět, název, kredity, místnost, čas}\}$ a funkční závislosti F :

- $\text{učitel} \rightarrow \text{jméno, příjmení, email}$
- $\text{předmět} \rightarrow \text{název, kredity}$
- $\text{místnost, čas} \rightarrow \text{učitel, předmět}$

Rozšíření:

- $\text{učitel, místnost, čas} \rightarrow \text{jméno, příjmení, email, místnost, čas}$
- $\text{předmět} \rightarrow \text{název, kredity}$
- $\text{místnost, čas} \rightarrow \text{učitel, předmět}$

Dekompozice 1:

- $\text{učitel, místnost, čas} \rightarrow \text{jméno, příjmení, email, místnost, čas, učitel, předmět}$
- $\text{předmět} \rightarrow \text{název, kredity}$

Dekompozice 2:

- učitel, místnost, čas → jméno, příjmení, email, místnost, čas, učitel, předmět, **název**, **kredity**

Atributy **učitel**, **místnost**, **čas** je klíč schématu velké relace. V dalším kroku je třeba provést dekompozici a tuto velkou relaci rozbít na menší relace.

2.8 Dekompozice

Dekompozice relačního schématu je **rozklad relačního schématu na menší relač. sch.** (rozloží velkou tabulku na menší) aniž by došlo k narušení redundance databáze. Mezi základní vlastnosti dekompozice patří - **zachování informace** a **zachování funkčních závislostí**.

- **Algoritmus dekompozice (metoda shora dolů)** – na počátku máme celé relační schéma se všemi atributy, snažíme se od tohoto schématu odebírat funkční závislosti a tvořit schémata nová. **Exponenciální složitost, BCNF**.
- **Algoritmus syntézy (zdola nahoru)** – vytvoří pro každou funkční závislost novou relaci. Pak tyto malé relace spojuje do větších celků. **Menší složitost, 3NF**.

Binární dekompozice, kterou budeme dále řešit je rozklad jednoho relačního schématu na dvě. Obecná dekompozice vznikne postupnou aplikací binárních. Dekompozice relačního schématu $R(A, f)$ je množina relačních $RO = \{R_1(A_1, f_2), R_2(A_2, f_2), \dots\}$, kde $A = A_1 \cup A_2 \cup A_3 \cup \dots$

2.9 Normální formy

Normální formy relací (NF) prozrazují jak dobře je databáze navržena (čím vyšší NF tím lepší).

- **1 NF** – definuje tabulky, které obsahují **pouze atomické atributy**. Žádné složené atributy - např. v jednom atributu je Jméno i Příjmení.
- **2 NF** – je v 1NF + **každý sekundární atribut je úplně závislý na každém klíči schématu**. Neboli neexistuje závislost sekundárních na podklíči (pokud se klíč skládá z více atributů). Např.: když $AB \rightarrow CD$, pak nesmí být $B \rightarrow C$. Atribut adresa není závislý na všech klíčích FZ, ale pouze na F.

firma	adresa	zboží	cena
F1	A1	Z10	100
F1	A1	Z20	50
F2	A2	Z20	80

- **3 NF** – je 2NF + žádný sekundární atribut **není tranzitivně závislý** na žádném klíči schématu. Nesmí existovat závislosti mezi sekundárními atributy (Model auta ->

značka auta). Když $AB \rightarrow CD$, pak nesmí $C \rightarrow D$. **Příklad porušení 3NF** – atribut počet obyvatel je tranzitivně závislý (přes atr. město) na klíči.

<u>firma</u>	město	obyvatel
F1	M1	100 000
F2	M1	100 000
F3	M2	8 000

- **BCNF** (Boyce-Coddova normální forma) – 3NF + je-li funkční závislost $(X \rightarrow Y) \in F^+$ a $Y \notin X$, pak X obsahuje klíč schématu. **Musí být závislost sekundárních atributů na primárních nikoli naopak.** Když $AB \rightarrow CD$, pak nesmí $C \rightarrow A$

3 Transakce, zotavení, log, ACID, operace COMMIT a ROLLBACK; problémy souběhu, řízení souběhu: zamykání, úroveň izolace v SQL.

3.1 Transakce

Logická (nedělitelná, atomická) jednotka práce s databází, která musí proběhnout buď celá, nebo (v případě že je přerušena) obnovit původní stav databáze a spustit se znovu. Začíná operací **BEGIN TRANSACTION** a končí provedením operací **COMMIT** nebo **ROLLBACK**.

- Obecně zahrnuje posloupnost operací.
- Jejím úkolem je převést **korektní stav databáze** na jiný korektní stav.
- O řízení se stará **manager transakcí** nebo **monitor transakčního zpracování**.
- Operace transakce jsou nejprve zaznamenávány do **logu**.
- Transakce nemohou být vnořovány.

3.1.1 COMMIT

- Transakce doběhla úspěšně a změny mohou být **trvale uloženy**, zámky a adresace uvolněny (kromě WITH HOLD).
- Zavádí **potvrzovací bod**.
- Odpovídá úspěšnému ukončení logické jednotky práce a **označuje korektní stav DB**.

3.1.2 ROLLBACK

- Označuje, že databáze může být v **nekorektním stavu** a všechny změny transakce musí být **zrušeny**.

3.2 Zotavení

- Nastává po **chybě SŘBD** => Zotavení databáze z nějaké chyby.
- Výsledkem musí být **korektní stav DB**.
- Využívají se **skryté redundantní informace**.
- Jednotkou zotavení je **transakce**.
- Všechny změny jsou zapisovány do logu před zápisem změn do DB => **pravidlo dopředného zápisu do logu**.
- Do logu se zapisuje **sekvenčně**, proto poskytuje **vyšší výkon** než přímý zápis dat.

3.2.1 Chyby zotavení

- **Lokální** - pouze v rámci jedné transakce (chyba v dotazu, přetečení hodnoty atributu).
- **Globální** - ovlivňují více transakcí najednou:
 - **Systémové (soft crash)** (výpadek proudu, pád systému).
 - **Chyby média (hard crash)** - chyba disku (zotavení probíhá ze záložní kopie a z logu jsou obnoveny potvrzené transakce po vytvoření zálohy).

3.2.2 Průběh zotavení

Základním problémem vzniklým při systémové chybě je ztráta obsahu hlavní paměti, tedy ztráta obsahu vyrovnávací paměti SŘBD. Přesný stav transakce přerušené chybou není znám a transakce musí být **zrušena (UNDO)**. Někdy je transakce úspěšně dokončena, ovšem změny, nejsou přeneseny z vyrovnávací paměti na disk. V tomto případě musí být transakce po restartu systému přepracována (**REDO**). **Typy zotavení:**

Odloženou aktualizací (deferred update, NO-UNDO/REDO)

- Neprovádí aktualizace databáze na disk dokud transakce nedosáhne **potvrzovacího bodu**. Všechny změny jsou v paměťovém bufferu.
- Jakmile transakce dosáhne potvrzovacího bodu se **nejprve zapíše vše do logu** a pak do DB (**pravidlo dopředného zápisu do logu**).
- Při selhání transakce není nutné provádět **undo**, změny jsou ztraceny spolu s vyrovnávací pamětí.
- **Redo** se provádí při chybě během zápisu do DB.
- Do logu jsou v případě odložené aktualizace zapsány nové hodnoty (kvůli REDO).
- Minimální I/O operace, používá se pouze pro **krátké a nenáročné transakce** - hrozí přetečení bufferu.

Okamžitou aktualizací (immediate update, UNDO/NO-REDO)

- **Může provádět aktualizace DB** než transakce dosáhne potvrzovacího bodu.
- Operace jsou zapsány do logu a poté je aktualizována DB (pravidlo dopředného zápisu do logu).
- Při chybě je nutné provést **undo**, protože **došlo k aktualizaci DB**.
- Do logu se zapisují **původní hodnoty**, což umožní systému provést UNDO.
- **Velká zátěž disku.**

Kombinovanou aktualizací (UNDO/REDO)

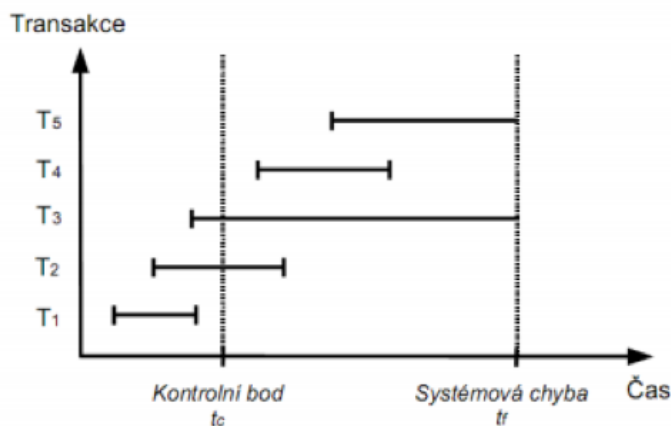
- Používaná v praxi. Využívá obou operací v kombinaci s technikou kontrolních bodů.
- Nezapisuje všechny potvrzené operace na disk, místo toho vytváří **kontrolní body**.
 - Zápis operací hromadně po určitém počtu záznamů.
 - Zapisuje se obsah vyrovnávací paměti na disk a záznam o kontrolním bodu do logu.
- Po restartu systému se provádí: **undo** na všechny transakce, které se **nestihly potvrdit** a **redo** na všechny transakce, které **se potvrdily** po vytvoření kontrolního bodu.

3.3 Kontrolní body

Kontrolní body jsou vytvářeny např. po určitém počtu záznamů, které byly zapsány do logu a zahrnují:

- zápis obsahu vyrovnávací paměti na disk,
- zápis záznamu o kontrolním bodu do logu.

V případě následující situace musí být:

- Po restartu systému musí být transakce typu T_3 a T_5 zrušeny (undo).
- Transakce typu T_2 a T_4 musí být přepracovány (redo).
- Jelikož změny provedené transakcí T_1 byly provedeny p kontrolním bodem t_c , tuto transakci při zotavení vůbec neuvažujeme.

3.4 ACID

Každá transakce by měla splňovat následující vlastnosti:

- **Atomičnost (Atomicity)** – transakce musí být atomická: jsou provedeny všechny operace transakce nebo žádná.
- **Korektnost (Correctness)** – transakce převádí korektní stav databáze do jiného korektního stavu databáze, mezi začátkem a koncem transakce nemusí být databáze v korektním stavu.
- **Izolovanost (Isolation)** – transakce jsou navzájem izolovány: změny provedené jednou transakcí jsou pro ostatní transakce viditelné až po provedení COMMIT.
- **Trvalost (Durability)** – jakmile je transakce potvrzena, změny v databázi se stávají trvalými i po případném pádu systému.

3.5 Problémy souběhu

- Jednouživatelský/víceuživatelský DB systém (kolik současně).
- Souběh umožňuje SŘBD **zpřístupnit databázi mnoha transakcím ve stejném čase**.
- Souběh také přináší mnoho **problémů**, které je nutné řešit i na **aplikační úrovni**.

3.5.1 Plán provádění transakce a anomálie

Plán provádění transakce = posloupnost operací transakce, při souběžném provedení - **plán souběžný/paralelní**. Vznikají **3 problémy**:

- **Problém ztráty aktualizace** – jedna transakce **přepíše právě prováděnou hodnotu**. Časová posloupnost: read_A, read_B, write_A, write_B.

Transakce A	Čas	Transakce B
READ t	t_1	-
-	t_2	READ t
WRITE t	t_3	-
-	t_4	WRITE t

Obrázek 9.1: Aktualizace transakce A je ztracena v čase t_4 .

- **Problém nepotvrzené závislosti** – A přečte **nepotvrzená** (non-commited) data zapsaná B, B pak provede **callback**. A má **neplatná data!** Nebo B zapíše, A zapíše, B rollback - vrátí do stavu před 1. zápisem B.

Transakce A	Čas	Transakce B
-	t_1	WRITE t
READ t	t_2	-
-	t_3	ROLLBACK

Obrázek 9.2: Transakce A se stala v čase t_2 závislou na nepotvrzené změně transakce B.

- **Problém nekonzistentní analýzy** – A provádí součet na účtech, před dokončením B provede přesun z účtu na účet, přičemž 1 už byl započítán a druhý ne. **Špatný**

součet zůstatků! A čte committed data (B provede commit, než si A vyžádá další účet), ale i tak to není správné.

$acc_1 = 30$	$acc_2 = 20$	$acc_1 = 50$
Transakce A	Čas	Transakce B
READ acc_1 $suma = 30$	t_1	-
READ acc_2 $suma = 50$	t_2	-
-	t_3	READ acc_3
-	t_4	WRITE $acc_3 = 60$
-	t_5	READ acc_1
-	t_6	WRITE $acc_1 = 20$
-	t_7	COMMIT
READ acc_3 $suma = 110$ ne 100	t_8	-

Obrázek 9.4: Transakce A provedla nekonzistentní analýzu.

3.6 Konflikty čtení/zápis

A a B chtějí číst/zapisovat stejnou entici (záznam). Nastávají 4 možnosti konfliktu:

- **RR (READ-READ)** – negativně se neovlivní, není problém.
- **RW (READ-WRITE)** – $read_A, write_B = A$ dále počítá s daty \rightarrow RW zapříčiňuje **problém nekonzistentní analýzy**. $read_A, write_B, read_A \rightarrow A$ načte odlišené hodnoty = **neopakovatelné čtení (non repeatable read)**
- **WR (WRITE-READ)** – $write_A, read_B, rollback_A?$ \rightarrow **Problém nepotvrzené závislosti**. Pokud B přečte data \rightarrow **Špinavé čtení (dirty read)** = čtení non-committed dat.
- **WW (WRITE-WRITE)** – $write_A, write_B, rollback_A?$ \rightarrow **Ztráta aktualizace** (pro A) a **nepotvrzená závislost** pro B. **Špinavý zápis (dirty write)** - přepisování non-committed dat.

3.7 Techniky řízení souběhu

3.7.1 Správa verzí

Předpoklad, že se paralelní **transakce ovlivňovat nebudou**. Systém **vytváří** při aktualizaci **kopie dat** a sleduje, která z verzí má být viditelná pro ostatní transakce (podle úrovně izolace).

3.7.2 Zamykání

Předpokládáme, že se paralelní **transakce budou ovlivňovat**. Systém spravuje jednu kopii dat a jednotlivým transakcím přiděluje **zámky**.

- Chce-li transakce A provést čtení/zápis nějakého objektu v DB (nejčastěji n-tice), **požádá o zámek** na tento objekt. Žádná jiná paralelní transakce zámek získat nemůže, dokud jej A **neuvolní**.
- **2 typy zámků (existuje jich i více):**
 - **výlučný** zámek (exclusive lock / write lock) **X**.
 - **sdílený** zámek (shared lock / read lock) **S**.
- A má zámek X a B **nedostane žádný zámek** hned. A má zámek S, B **může hned dostat S**, X nikoliv.
- **Matice kompability** - vzájemné vztahy typů zámků, sloupce a řádky: X, S, -, A (okamžitě), N (ne)

	X	S	-
X	N	N	A
S	N	A	A
-	A	A	A

- **Operace aktualizace** - mění obsah DB - UPDATE, INSERT i DELETE.
- **Uzamykací protokol** - většinou žádání zámků implicitně → při **získání** n-tice z DB žádán **zámek S**. Při aktualizaci **zámek X**; žádá-li zámek X a má už S, je mu **S změněn na X**; když nemůže být zámek přidělen okamžitě, transakce přechází do stavu **čekání** (wait state).
- Systém musí zajistit aby v tomto stavu nesetřvala navždy - situace **"livelock"** nebo **"starvation"** → řadit požadavky do **fronty** (FIFO). Zámky uvolněny až po operaci COMMIT nebo ROLLBACK.
- **Explicitní uzamykání** - LOCK TABLE <names> IN [ROW SHARE|ROW EXCLUSIVE|SHARE UPDATE|SHARE|SHARE ROW EXCLUSIVE|EXCLUSIVE] MODE [NOWAIT]

3.8 Uváznutí

- **Deadlock** - dvě nebo více transakcí jsou ve stavu **čekání** na uvolnění zámků držených jinou transakcí.
- **Detekce uváznutí - časové limity** (nastavení max. času pro vykonání transakce), **detekce cyklu v grafu Wait-For** (zaznamenává, které transakce na sebe čekají → u jedné provede ROLLBACK).
- **Prevence uváznutí pomocí časových razítek** - 2 verze uzamykacího protokolu. Každá transakce na začátku dostane časové razítko (unikátní). Pokud A požaduje zámek na entici, která je zamčená B pak:

- při **Wait-Die** - pokud je A starší než B, A přejde na čekání; je-li mladší, A je zrušena ROLLBACK a spuštěna znovu.
- při **Wound-Die** - pokud A je mladší než B, A přejde na čekání; starší → B zrušena ROLLBACK a spuštěna znovu.
- Při opětovném spuštění si transakce nechá své časové razítko. **Nevýhodou** je velký počet operací ROLLBACK. První část jména - situace kdy A je starší než B. **Nemůže nikdy dojít k uváznutí.**

3.9 Sériový a serializovatelný plán

- **Sériový plán** - n-tice uspořádaná dle **pořadí vykonávání** jednotlivých transakcí. (transakce jsou provedeny zasebou).
- **Serializovatelný plán** - **plán vykonávání dvou transakcí** je korektní jen tehdy, pokud je serializovatelný → plán ekvivalentní s výsledkem libovolného sériového plánu.

3.10 Úroveň izolace transakce

Serializovatelnost garantuje izolaci transakcí ve smyslu podmínky **ACID**. Je-li plán transakcí serializovatelný, neprojeví se negativní vlivy souběhu. Za izolovanost transakcí se platí **menším výkonem** souběhu → **nižší propustností**. SŘBD umožňuje nastavit úroveň izolace - ta **sníží míru izolace** transakce a **zvýší propustnost**.

Úroveň izolace	Špinavé čtení	Neopakovatelné čtení	Výskyt fantomů
READ UNCOMMITTED	Ano	Ano	Ano
READ COMMITTED	Ne	Ano	Ano
REPEATABLE READ	Ne	Ne	Ano
SERIALIZABLE	Ne	Ne	Ne

4 Procedurální rozšíření SQL, PL/SQL, T-SQL, triggerů, funkce, procedury, kurzory, hromadné operace.

4.1 Procedurální rozšíření SQL

Závislé na SŘBD:

- **Transact-SQL** pro Sybase a MSSQL
- **PL/pgSQL** pro PostgreSQL
- **PL/SQL** pro Oracle
- **SQL PL** pro DB2

4.2 PL/SQL

- Založeno na jazyku ADA.
- Kód uložen a **prováděn v SŘBD**, může být sdílen více aplikacemi.
- **Nezávislý na aplikační platformě** (pouze na SŘBD).

4.2.1 Proměnné, procedury a funkce

- **Proměnné**
 - Proměnné můžeme rozdělit do několika skupin, dle různých kritérií, nejčastějším dělením je podle datového typu na číselné **číselné** (NUMBER), **stringové** (CHAR, VARCHAR2), **datumové** (DATE, TIMESTAMP).
 - Definujeme proměnné `part_no NUMBER(4); in_stock BOOLEAN;`
 - Přiřazení do proměnných je pomocí operátoru `:=`.

Anonymní procedura

- **Nepojmenované** procedury které **nejde volat**.
- Mohou být uloženy v souboru nebo spuštěny přímo z konzole.
- Jsou pomalejší než pojmenované procedury, protože **nemohou být předkompilovány**.

Pojmenované procedury

- Obsahují **hlavičku se jménem a parametry**. Díky tomu se dají volat z jiných procedur či triggerů nebo spuštěny příkazem **EXECUTE**.
- Jelikož jsou **kompilovány** jen jednou, jsou rychlejší než anonymní.
- `CREATE [OR REPLACE] PROCEDURE jmeno_procedury [(jmeno_parametru [mod] datovy_typ , ...)] IS|AS definice lokálních proměnných BEGIN tělo procedury END [jmeno_procedury]`

- **Funkce**

- Na rozdíl od procedury **vrací hodnotu**. Kromě standardních funkcí (TO.CHAR, TO.DATE, SUBSTR, apod.) si můžeme definovat **vlastní funkce**.
- CREATE [OR REPLACE] FUNCTION jmeno_funkce [(jmeno_parametru [mod] datovy_typ , ...)] RETURN navratovy_datovy_typ IS |AS definice lokálních proměnných BEGIN tělo procedury END [jmeno_procedury]

4.2.2 Dynamické statické SQL

- **Statické PL/SQL** - klasické procedury, které mají vázané proměnné.
- **Dynamické PL/SQL** - kód SQL příkazu je vytvářen dynamicky za běhu - vytvoření textového řetězce a jeho spuštění příkazem EXECUTE IMMEDIATE.
- **Výjimky**
 - Vznikají ručně i ze systému.
 - Zpracování v bloku EXCEPTION
 - Pro ruční vyvolání je nutné ji deklarovat (DECLARE vyjimka EXCEPTION;) a vyhodit (RAISE vyjimka)
- **Podmínky** - IF podminka1 THEN příkazy [ELSIF podminka2 THEN příkazy] [ELSE příkazy] END IF ;
- **Cykly**
 - do while - LOOP příkazy cyklu [EXIT; | EXIT WHEN podminka ;] END LOOP;
 - while do - WHILE podminka LOOP příkazy cyklu END LOOP;
 - for - FOR jmeno_promenne IN [REVERSE] value1 .. value2 LOOP příkazy cyklu END LOOP;

4.2.3 Kurzory, trigger, hromadné operace

- **Trigger**
 - Kód spouštěný v reakci na **událost** (DML, DDL, systémové eventy).
 - Pokud se pokusíme v triggeru číst či modifikovat stejnou tabulku dostaneme **mutating table error**.
 - CREATE [OR REPLACE] TRIGGER jmeno_triggeru BEFORE | AFTER | INSTEAD OF INSERT [OR] | UPDATE [OR] | DELETE [OF jmeno_sloupce] ON jmeno_tabulky [REFERENCING OLD AS stara_hodnota NEW AS nova_hodnota] [FOR EACH ROW [WHEN (podminka)]] BEGIN příkazy END;
- **Kurzory**

- Kurzor je ukazatel na řádek **víceřádkového výběru**. Je třeba jej v programu deklarovat pokud budeme zpracovávat víceřádkové výběry. Kurzorem mohu pohybovat a tak se dostanu na další řádky výběru. Jsou dva typy kurzoru:

- * **implicitní** - vytváří se **automaticky** po provedení příkazu INSERT, UPDATE, DELETE.
- * **explicitní** - **ručně vytvořený kurzor**. Vytváří se nejčastěji ve spojení s příkazem SELECT.

- **Příkazy pro práci s kurzorem:**

- * **CURSOR kurzor IS select;** - vytvoření kurzoru.
- * **OPEN kurzor** - otevře kurzor, tedy nastaví ho na první řádek.
- * **FETCH kurzor INTO promena** - příkaz pro pohyb kurzoru. Načte aktuální záznam do proměnné a posune se na další záznam.
- * **CLOSE kurzor** - uzavře kurzor.

- **Vázané proměnné**

- SŘBD kontroluje **jedinečnost dotazu**, pokud už byl dotaz v minulosti proveden, použije se **dříve použitý plán** dotazu místo nového vytváření plánu.
- Vázané proměnné umožňují **parametrizaci hodnot v dotazu**, odpadá tedy opětovné vytváření plánu pro stejný dotaz s jinou hodnotou.
- Lze používat i v dynamickém PL/SQL (pomocí **USING**).
- Použití i při volání z aplikace (podpora v C# i Java).

- **Hromadné operace**

- Snížení režie na zotavení (zápis do logu) a aktualizace DB (datových struktur). Výsledkem je rychlejší vkládání záznamů do DB.
- Lze použít pro statické i dynamické SQL.
- **BULK COLLECT**
 - * **Hromadné načtení** (navázání vstupní kolekce s PL/SQL enginem).
 - * **BULK COLLECT INTO collection_name[, collection_name]**
- **FORALL**
 - * Hromadná **operace** (navázání vstupní kolekce před posláním do SQL enginu)
 - * **FORALL index IN lower_bound..upper_bound [INSERT, UPDATE nebo DELETE];**

- **Balíky**

- Obdoba kníhoven v programovacích jazycích.
- Specifikace balíku a následně tělo.

4.3 T-SQL (Transact-SQL)

4.3.1 Proměnné, procedury a funkce

- Proměnné

- Deklarace pomocí `DECLARE @TMP INT.`
- Inicializace pomocí `SET` nebo `SELECT`.

- Podmínky

- `IF <boolean condition> <statement> ELSE <statement>`
- Více příkazů v jedné větvi musíme obalit do `BEGIN/END`.

- Cykly

- `WHILE <Boolean expression> <code block>`

- Transakce

- Začátek - `BEGIN TRANSACTION <nazev_transakce>`
- Konec - `ROLLBACK` nebo `COMMIT`
- Nastavení úrovně izolace - `SET TRANSACTION ISOLATION LEVEL <level>`

- Výjimky

- Bloky `try/catch` (`BEGIN TRY/END TRY` a `BEGIN CATCH/END CATCH`).

- Uložené procedury

- Uloženy v SŘBD.
- Předkompilovány, tudíž jsou rychlejší.
- `CREATE PROC[EDURE] procedure_name [;number] [@parameter data_type [VARYING] [= default]] [OUTPUT]] [, . . .] [WITH RECOMPILE | ENCRYPTION | RECOMPILE, ENCRYPTION] [FOR REPLICATION] AS sql_statement`

- Uložené funkce

- Není možné použít `try/catch`, `DML` atd.
- Musí vracet hodnotu.
- `CREATE FUNCTION [schema_name.] function_name ([@parameter_name [AS] [type_schema_name .] parameter_data_type [= default] [READONLY] [,...n]]) RETURNS return_data_type [WITH <function_option> [,...n]] [AS] BEGIN function_body RETURN scalar_expression END [;]`

4.3.2 Kurzory, trigger, dynamické SQL

- **Kurzory**

- DECLARE cursor_name CURSOR FOR select_statement
- Musíme použít: OPEN, FETCH, CLOSE, DEALLOCATE
- Pro testování prázdného kurzoru používáme @@FETCH_STATUS

- **Trigger**

- CREATE TRIGGER [schema_name .] trigger_name ON table | view [WITH <dml_trigger_option> [,...n]] FOR | AFTER | INSTEAD OF [INSERT] [,] [UPDATE] [,] [DELETE] [WITH APPEND] [NOT FOR REPLICATION] AS sql_statement [;] [,...n] | EXTERNAL NAME <method specifier [;] >

- **Dynamické SQL**

- Podobné PL/SQL, pomocí příkazu sp_executesql
- sp_executesql [@stmt =] stmt [, [@params =] N'@parameter_name data_type [,... n] ' , [@param1 =] 'value1 ' [,... n]]

4.4 Rozdíly PL/SQL vs T-SQL

- **T-SQL neposkytuje operátory** jako %TYPE a %ROWTYPE pro získání datových typů existujících záznamů.
- **T-SQL nepodporuje** CREATE OR REPLACE PROCEDURE, což nás nutí k tomuto zápisu: /*CREATE*/ ALTER PROCEDURE.
- **T-SQL podstatně omezuje konstrukce**, které můžeme využívat ve funkcích.
- V **T-SQL** musím při práci s kurzory používat OPEN, FETCH, CLOSE, DEALLOCATE.
- **T-SQL** nás nutí k dvojitému FETCH u kurzorů.
- V **T-SQL** musíme definovat u parametrů procedur a funkcí **délku datového typu** (pokud se u datového typu udává).
- V **T-SQL** musíme více příkazů v jedné větvi obalit do BEGIN/END.

- 5 Základní fyzická implementace databázových systémů: tabulky a indexy; plán vykonávání dotazů.

6 Objektově-relační datový model a XML datový model: principy, dotazovací jazyky.

- 7 Datová vrstva informačního systému; existující API, rámce a implementace, bezpečnost; objektově-relační mapování.

8 Distribuované SŘBD, fragmentace a replikace.